

Blik Fabriken „Gothaab”

anlagt i 1772 i Hammelev ved Haderslev af

Major Gerhard Blechingberg

samt

Oplysninger om hans Slægt.

Af Amtsforvalter **Jørgen Swane.**

Den 2. Nov. 1662 fødtes i Bergen Daniel Blechingberg som Søn af den daværende Rektor Claus Nielsen Bleking (død 1695), og Magdalene v. Barth, født 1636, død før 1696, Datter af Overbergmester Daniel v. Barth og Mette Schneeberg.

I 1679 blev han Student fra Bergen Skole og nogle Aar derefter cand. theol. Der vides nu ikke noget om ham indtil 1691, i hvilket Aar Sophia Dorothea Marschalck, Grevinde af Schack den 26. Aug. udsteder et Kaldsbrev om, »at eftersom Hrr. Friderich Hansen, Sognepræst till Gram Kirche, for sin Alderdom og des medfølgende suagthed hafuer begiært udi Kaldet till sig en Medtiener udj Ordet som skall være Capellan, medens Hrr. Friderich lever, og Sognepræst efter hans Død, Saa haver ieg efter des Beskaffenhed racione juris Patronatus som ieg til samme Kald og Kirche haver, herudi bevilget og derfor hid fra Norge forskrevet og kaldet Hæderlige og Vellærde Studiosum og Candidatum Ministerij Daniel Blechingberg til at være Hrr. Friderich Hansen's Medtiener udi Ordet medens han lefver og Sognepræst efter hans dødelige Afgang«.

Under 10. Nov. 1691 confirmeredes Kaldsbrevet af Kongen.¹⁾

Hvorledes Daniel Blechingberg har fundet ned til Gram fra Norge, kendes ikke, hele hans Slægt hørte hjemme i Norge.

Formanden, hos hvem Blechingberg blev Capellan, var Provst Frederik Hansen Friis, f. 2. Maj 1628, han var da ikke mere end 63 Aar, da han fik en Medtjener, og Svagheden var ikke større, end at han først døde 13 Aar efter, den 16. Sept.

¹⁾ Jydske Registre 1691. Nr. 86.

1704, saa Daniel Blechingberg havde en lang Ventetid, men han blev da ogsaa paa een Gang baade Sognepræst og Provst. Provst Friis var i 1672 bleven gift med Dorothea Baggesdatter, f. c. 1649, død 5. Maj 1695, Datter af Raadmand Bagge Baggesen af en anset og rig Slægt i Ribe og Kirstine Hansdatter Friis, hvis Navn, Friis, Svigersønnen føjede til sit (hans Fader hed Hans Olufsen og var Ærkediacon i Ribe Domkapitel). I 1694 indgik Blechingberg Ægteskab med Provst Friis' Datter Kirstine Marie, der var født 1676 i Gram.

Det er kun lidet, der vides om Provst Blechingberg og hans Embedsførelse. I Gram Hofrets Justitsprotokol finder vi ham flere Gange som Anmelder af Fordringer i Dødsboer; om han har udlaant Penge eller været lemfældig med at inddrive, hvad der tilkom ham, kan ikke siges. At han ikke kan siges at have været haard, fremgaar af et Bilag til førnævnte Justitsprotokol af 13. Maj 1716, hvori han erklærer: »Hos Christen Nissen udi Tiset haver Jeg at fordre Tiende Boget for mange Aar, som kunde vel bedrage sig til 2 Tønder, men som hand derpaa har betalt nogle faa Skipper, maa det forblive ved een Tønde. Nok blev hannem laant Reede Penge d. 12. Octobr. 1715 till sin beste Kø at løse, som hand havde gjort Kiøb om og ville solgt, Fire Rixdr.«

Ifølge et paa den nordre Væg i Gram Kirke indmuret Epitafium uden Portrætter — over ham og hans Hustru døde han i Gram 16. Juli 1729, 66 Aar, 8 Mdr. og 2 Uger gammel. Gram Sogns Kirkebøger begynder først med Aaret 1730, saa Datoen kan ikke controlleres.

Umiddelbart efter Dødsfaldet indgav Enken, der sad tilbage med 7 Børn, hvoraf kun de 3 var myndige og den yngste 9 Aar, Ansøgning om at maatte hensesidde i uskiftet Bo til de umyndiges Bedste, hvilket Andragende var anbefalet af den ene myndige Søn og Svigersønnen, og under 8. Aug. 1729 meddeltes der hende den ønskede Bevilling.²⁾

²⁾ Suppliquer 1729 II Nr. 185 og Jyske Registre 1726 30 pag. 698.

Ogsaa Provstinde Blechingberg finder vi som Fordringshaver i Gram Hofrets Justitsprotokol og i Skifte og Auctions Protocol for Gram Gods 1720—1770. Hun maa have haft Midler; thi i 1733 købte hun af Borgmester i Ribe P. M. Bangs Enke 3 Gaarde i Kelst og 1 Gaard i Tarp i Billum Sogn ved Ribe med 13 Tdr. Hartkorn. Det var dog ikke længe, at hun eiede Godset, thi allerede 2. Sept. 1734 solgte hun det til Magister Maturin Castensen i Jerne for 400 Rdl. Courant.³⁾

I 1741 døde Provstinde Blechingberg og blev begravet den 8. Februar i Gram, 64 Aar, 8 Mdr. gl.

Beklageligvis findes Gram Herreds geistlige Skifteprotokol for 1741 ikke.

I Ægteskabet var der 7 Børn, 5 Sønner og 2 Døtre.

Den ældste, en Søn, Claus Blechingberg, er født ca. 1702 i Gram. Han blev i 1719 dimitteret fra Sommersted Latinskole som Nr. 2 af 3 Dimittenter⁴⁾ og immatrikuleredes 17. Juli s. A. ved Københavns Universitet for at studere Jura. Længe har han næppe studeret i København, thi i en Ansøgning i 1731⁵⁾ anfører han, at han har studeret Jura paa tyske Academier og i 1721 haft den Naade at opvarte hans Majestæt (Fr. IV) ved Wittenberg, hvor der blev tilsagt ham allernaadigst Promotion.

I Aarene derefter forlod han Danmark og reiste til Norge, til Bergen, hvor Farfaderen jo havde været Rektor, og hvor der levede en Farbroder af ham, Johan Blechingberg (Barth) som Prokurator. Om det, som nævnt i Sdrj. Aarb. 1938 S. 78, har noget paa sig, at Enkegrevinde Anna Sophie Schack, født Rantzau, skulde have gjort ham »elendig og landflygtig«, kan ikke oplyses, men givet er, at vi 22. Okt. 1728 finder ham som

³⁾ Ribe Bispearkiv ad Reg. Nr. 7 Capsa 70 Pk. 2 paa Arkivet i Bispegaarden, Landsark. i Viborg. — Fra Ribe Amt 1911 S. 69 og Ribe Bys Historie 1660—1730 S. 271, hvor det dog fejlagtigt anføres, at Salget skete til Provst Bl.

⁴⁾ Pers. Hist. Tidsskrift VIII R. 4 B. pag. 245.

⁵⁾ Suppl. 1731 I. Nr. 645.

Fuldmægtig hos Raadstueskriveren i Bergen.⁶⁾ Den 21. April 1731 faar han Bestalling som Procurator for alle Over- og Underretter i Danmark og Norge. Højeste Ret undtagen.⁷⁾ I 1738 søgte han forgæves Embedet som Raadstueskriver i Bergen.⁸⁾

Claus Blechingberg synes at have været en habil Procurator, han optraadte dels som Aktor og dels som Defensor i nogle af de mest famøse Retssager i den Tid i Bergen,⁹⁾ og beskikkedes ogsaa som Sættedommer, men han har sikkert været af et meget stridbart Temperament og gik til Tider lidt vel haardt paa. Saaledes brød han ved en Begravelse ligesom Brødrene i »Studenter Societetet i Bergen« havde nedsænket Liget af Bogtrykker Nørvig, ind i Sørgeskaren og arresterede en af Brødrene Jacob Rentz, skønt han selv var Medlem af Societetet, ja endog dets Notarius. Denne voldsomme Fremfærd medførte naturligvis, at Claus Blechingberg omgaaende blev excluderet af Societetet.¹⁰⁾

Han døde i Bergen d. 25. Juli 1768 og begravedes den 30. Juli paa Domkirkegaarden.

Claus Blechingberg var 2 Gange gift. 1. Gang 13. Juli 1734 i Bergen med Catharina Greve, begr. der 18. Sept. 1738, Datter af Anders Greve og Maren Hansdatter Kruse, der synes ikke at have været Børn i dette Ægteskab.

2. Gang blev han den 27. Sept. 1740 i Bergen gift med Catharina van Erpecom, f. der i Aug. 1718, begr. der d. 8. Febr. 1798, Datter af Isaac van Erpecom og Kirsten Seehusen. De havde 8 Børn, de fleste døde som smaa, og ingen har efterladt sig Efterkommere.

Nr. 2 af Provst Blechingbergs Børn var Bagge Blechingberg, f. c. 1704 i Gram, han levede ved Faderens Død i 1729, men skal være død i sin Ungdom.¹¹⁾

⁶⁾ Pershist. T. 6 B. 1885.

⁷⁾ Sjæll. Registre. 142/1731.

⁸⁾ Gratia!protocol 1738—39 pag. 170. Nr. 47.

⁹⁾ jfr. Bergens hist. Forenings Skrifter Nr. 4 1898.

¹⁰⁾ Hjorth-Nielsen: Danske Procuratorer 1660—1869.

¹¹⁾ C. F. Dau, Personalhist. Saml. XVIII. kgl. Bibliothek.

Nr. 3 var en Datter, Maria Dorthea Blechingberg, f. c. 1705 i Gram, død 26. Juni og begravet 28. Juni 1768 i Ploen-Neustadt i St. Johannes Kirke. Hun blev i 1731 eller først i 1732 gift med Johann Friderich Piper, f. c. 1688. Han er mulig den »Johannes Fridericus Piper Sonderburgensis, der d. 29. April 1712 immatriculeredes ved Universitetet i Kiel. J. F. Piper benævnes som Kammerraad paa Travendal, da han den 8. Sept. 1732 paa Travendal fik døbt en Søn Carl, hvis Moder var Maria Dorothea, men saa sent som 13. Decbr. 1731 fik han en anden Søn, Friedrich Carl, døbt i Slotskirken i Ploen, hvis Moder var Johanna Magdalena Margaretha, født König. Det kan antages, at hun er død efter Sønnens Fødsel og at Piper kort derefter har ægtet Maria Dorthea Blechingberg. Deres Vielse er ikke fundet i Gram, Ballum, Broager og Haderslev Kirkebøger eller Bad Segeberg og Ploen-Neustadt Kirkebøger. Ved Sønnen Carls Daab var Hertug Friederich Karl Fadder og Piper var ansat ved det ploenske Hertug-Hof; han var 8. Juli 1761 tilstede »in camera ducali« og nævnes af 5 tilstedeværende som Nr. 2 efter Slots Hauptmann von Trümbach.¹²⁾ J. F. Piper da Justitsraad — blev begravet den 12. Decbr. 1766, 78 Aar gammel, som Hustruen i St. Johannes Kirken i Ploen-Neustadt, bag ved Alteret.

Der er meget, der tyder paa, at Maria Dorothea Blechingberg har været gift en Gang tidligere, førend hun blev gift med Piper, thi som foran nævnt var Provstinde Blechingbergs Ansøgning om at hensidde i uskiftet Bo, hvilket bevilges hende under 8. Aug. 1729, tiltraadt af hendes Svigersøn, hvis Navn desværre ikke nævnes, og paa dette Tidspunkt var Maria Dorthea Blechingberg ikke gift med Piper.

Nr. 4 var Sønnen Frederik Blechingberg, f. sidst i Marts 1707 i Gram, død 29. Juli 1765 i Ballum som Sognepræst der. Om ham og hans Børn henvises til Sdrj. Aarb. 1938, S. 78—86.

¹²⁾ Contracte mit den Ploenschen Hof-Officianten 1731—61 (Ploenske Arkiv).

Nr. 5 var atter en Søn Hans Schack Blechingberg, han maa være født omkring Midten af September 1713, da det af Ribe Domkirkes Kirkebog fremgaar, at han døde 8. Aug. og blev begr. 12. Aug. 1729 i Gram, »gammel 16 Aar, mindre 5 Uger«.

I Ribe Domkirkes Kirkebog d. 12. Aug. 1729 staar, at Sognepræsten ved Domkirken, Søren Nielsen Seerup var »fraværende i Anl. af H. S. Daniels Begravelse i Gram«. Det var paa Familiens Vegne, at Seerup var med til Begravelsen, idet Blechingbergs Kone var en Søsterdatter af Seerups første Hustru Ingeborg Baggesdatter.

I Løbet af en Maaned mistede Provstinde Blechingberg baade sin Mand og en Søn.

Nr. 6 var Datteren Anna Sophia Blechingberg, født 1716 i Gram.¹¹⁾ Hun blev 1. Gang den 6. Juli 1741 i Gram gift med Philip Harboe, døbt 29. Juli 1707 i Broager og Søn af Sognepræsten der, Provst Johannes Harboe, der efter at have været i Embedet i 53 Aar døde d. 5. Okt. 1757, 76 Aar gl., han var d. 16. Juni 1705 i Broager bleven gift med Marie Petersen, Formandens Datter. Philip Harboe var fra 1729 Adjunctus hos Faderen til sin Død d. 10. Juni 1744. I Ægteskabet var 2 Sønner, Frederik Harboe, f. 8. Okt. 1742, og Johannes Harboe, f. 15. December 1743, død 1771 som Fuldmægtig i Rentekammeret.¹¹⁾

2. Gang blev Anna Sophia Blechingberg i 1747 gift med Lorents (Laurentius) Petersen, der, saafremt den Alder, 67 Aar, 1 Md. 17 Dage, der opgives ved hans Død, er rigtig, er født d. 21. Nov. 1717. Han var Søn af Borger i Haderslev Reinhold Petersen og Anna Sophia Raben, Student i Jena 1736, cand. theol. 1742 og fra 1747 Capellan i Broager, indtil han 10 Aar senere, i 1757, blev Sognepræst der. Den 19. Juli 1762 døde Anna Sophia i Broager, i Ægteskabet var 4 Børn, den ældste, Philip, f. 3. Juli 1748 i Broager, Nr. 2, Reinhold, f. c. 1751, død 31. Marts 1844, fra 1782 til 1839 Diakon i Broager, Nr. 3, Daniel, f. 6. November 1758, død 12. December 1823 som Sognepræst i Horst, og endelig en Datter, Sophia Magdalena.

¹¹⁾ henviser til en tidligere Note.

Lorents Petersen var 2. Gang gift, med Catharina Margaretha Grauer, Datter af Sognepr. i Klægsbøl Hieronimus Grauer, og Dorothea Hoyer.

Det syvende og sidste Barn var en Søn, Gerhard Nicolai Blechingberg, født c. 1720 i Gram. Efter at have studeret i Tyskland, gik han først i kejserlig, derefter i fransk Krigstjeneste. I Marts 1761 stod han som Ritmester i det Fischerske Husarkorps, stod der endnu i 1762, men ansøgte da om at komme i dansk Krigstjeneste, hvilket lykkedes ham, idet han 10. Febr. 1762 udnævntes til dansk Major. D. 24. Febr. s. A. blev han Second-Major og d. 14. Juni Premier-Major i Husar-Regimentet. Men allerede 31. Maj 1767 nedlagdes Regimentet, og han blev sat paa Vartpenge, og endelig d. 30. Marts 1774 fik han sin Afsked.

Han var gift med Ellen (Helena) Landerup, døbt d. 17. Nov. 1748 i Skanderup, Datter af Mads Pedersen Landerup og Karen Schousgaard. Hun døde 2. Febr. 1789 i Haderslev, hvor hun, efter Major Blechingbergs Død, var bleven gift 22. Aug. 1788 med Cancelliraad, Herredsfoged Johan Christian von Jessen, f. 9. Dec. 1748 i Kbhvn., død 19. Marts 1801 i Haderslev. Han havde 1. Gang været gift med Margaretha Catharina Bertelsen, f. 15. Juli 1751 i Gl. Haderslev, død 25. Nov. 1777 i Haderslev, og var 3. Gang gift med Anna Sophia Biørn fra Brøns.

Som ovenfor anført, blev Major Blechingberg den 31. Maj 1767 sat paa Vartpenge med 300 Rigsdaler i Ventepenge. Det var jo ikke saa meget til at leve for, særlig da han omkring denne Tid havde indgaaet Ægteskab, men hvad han har foretaget sig indtil 1771, vides ikke.

Man levede dengang i Merkantilismens Tidsalder, og rundt omkring i Landet rejste den ene Fabrik sig efter den anden, understøttet af Staten. Major Blechingberg maa ogsaa have interesseret sig for at faa en Fabrik i Gang, naturligvis for selv at faa et forhaabentlig godt Levebrød, og det lykkedes ham (den 15. Febr. 1771¹³) af Chr. VII. — paraferet af Struensee

¹³) Bil. til Comm. Coll. tyske Forestillinger 1772 Nr. 359.

at faa en Bevilling til paa egen Bekostning. i en af Provinserne at indrette en Fabrik til Forfærdigelse af hvide Blik Plader. Fabriken skulde være i Gang i Løbet af 2 Aar, og naar det viste sig, at den var indrettet, som den burde være og vel forsynet, skulde der ikke blive meddelt Privilegium til andre lignende Fabriker i 10 Aar. Var Fabriken godt i Gang, stod det ham frit for — paa nærmere Approbation — at overlade den til andre. Endelig lovedes der ham, naar Fabriken havde arbejdet tilfredsstillende i 2 Aar, at de 300 Rigsd., som han hidtil havde oppebaaret i Ventepenge, skulde blive ham udbetalt som livsvarig Pension uden noget Fradrag.

I Nærheden af Landsbyen Hammelev ligger det nuværende Christiansdal med Restauration og et Elektricitetsværk, der drives af en Turbine ved Vandkraft. Christiansdal er paa Grund af sin landskabelige Skønhed et yndet Udflugtssted fra Haderslev, og paa dette smukke Sted anlagde Major Blechingberg sin Fabrik. Stedet var godt valgt, fra den nærliggende Tørning Mølle kom der en Strøm, som blev opstemmet, Sluser indrettet, saaledes at Vandet kunde drive Værkerne i Hammerhusene.

Den Grund, hvorpaa Fabriken blev anlagt, var en Del af den kgl. Tørning Ladegaards Grunde, hvorom Major Bl. den 28. Okt. 1771 sluttede en Købekontrakt med Amtsforvalter Petersen i Haderslev, som d. 16. Jan. 1772 erholdt kgl. Confirmation.

Kort efter at Købekontrakten var underskrevet, rejste Majoren d. 16. Nov. til Tyskland for at skaffe den fornødne Arbejderstab til Fabriken »Blik-Fabricantere«, som han kalder dem, og han vendte da ogsaa d. 20. Febr. 1772 tilbage med en Blik Mester, en Tin Mester og andre Arbejdere, ialt 8 Mand.

At Majoren paa egen Bekostning skulde kunne opføre Fabriken og drive den, var jo ikke tænkeligt, og der dannedes derfor et Interessentskab (Aktieselskab), Blikfabriken »Gothaab«. Aktiekapitalen var paa 6000 Rdlr. i Aktier paa 200 Rdlr. Halvdelen, 100 Rdlr., skulde indbetales med det samme til Bestridelse af Udgifterne ved Værkets Anlæg og de Udgifter, som

Major Blechingberg alt havde haft ved Fremskaffelse af den fornødne Arbejdskraft, den anden Halvdel skulde senere, om det blev nødvendigt — og det blev det, og meget mere endda, som senere skal ses — indbetales i 2 Portioner a 50 Rdlr.

De, der havde tegnet de fleste Aktier, og som derfor udstedte Aktiebrevene, var Majorens Brodersøn, Slotsforvalter paa Christiansborg Slot, Justitsraad Daniel Blechingberg, f. 31. Januar 1736, d. 7. Juli 1802, og Grosserer Christen Schaarup Black, Søn af Etatsraad Oluf Black, og Compagnon med den bekendte Storkøbmand, Conferensraad Erichsen. Ogsaa andre gode Navne havde tegnet sig for Aktier i Selskabet, deriblandt Borgmester Johan Peter Suhr, Etatsraad Peter Borre, Grosserer Jens Sønnichsen, Firmaet Jørgen Bech & Co., Major Leth, Raadmand Christen Waage, Bankdirektør, Grosserer Lars Larssen, Raadmand Svend Købke, Grosserer, Agent Johan Ludvig Zinn og Klasselotteriinspektør Niels Collin. Endvidere opføres som Interessenter fhv. kgl. Kammer tjener Justitsraad Henrik Schleth, Hofmaler Jens Christensen Bræstrup, Hofleverandør M. Wraatz og Hofmaler Chr. Peter Getreuer; naar disse sidstnævnte, der havde Tilknytning til Hoffet, er Deltagere skyldes det sikkert Bekendtskabet med Slotsforvalter Blechingberg.

I Vedtægterne for Interessentskabet, der er af 5. Marts 1772, fastsattes i § 6, at Major Bl. skulde forestaa og dirigere »alt hvis ved Fabriken forefalder« saavel ved Bygningernes Opførelse, Indkøb og Salg af Varerne og Forholdet til Arbejderne, der selv skulde holde deres Værktøj. For sin Ulejlighed skulde Majoren lave fri Bolig paa 1. Sal i Tin Huset »efter Nødtørft, dog til Skikkelighed« samt 150 Rdlr. aarlig regnet fra 21. Febr. 1772, da han havde fremstillet det fra Tyskland antagne Mandskab for Overpræsidenten i Altona. Endelig lovedes der ham, om Fabriken blev udvidet og flere Hamre anlagt, at han skulde faa et Honorar for hvert F'ad leveret Blikplader.

Bygningerne skulde bestaa af et Hammer Hus, et Tin Hus, et Gang-Værk og et Kulhus.

Angaaende Varene fastsættes i § 7, at »Blik-Pladerne smedes af det smidigste og bedste Jern, og af Tykkelse, Breede og Længde samt Vægt ligesom Blikkene fra de beste Værker i Saxen. Pladerne skimres vel glatte og renses, saa de bliver frie for ald Sværte, at Fortinningen kaud fræste og hænge desto bedre ved.

Indpakningen sker paa sædvanlig Maade, at der i eet Fad kommer af de tyndeste eller Senkler Blik 600 Blade eller Plader, og i eet Fad af de stærkeste, som kaldes Kreutz, 150 og 300 af middel Sort, eller saa kaldet Fodder Blik, som gjør pr. Fad 450 Blade, eller Plader, dog vel at iagttage, at intet som haver Ridser, Splinter, Plætter eller Huller løber imellem, som kunde tilveyebringe Fabriquen Mis-Credit og Blame.«

Fadene blev indbrændt med et særligt Mærke, hvoriblandt var et Anker, der ogsaa findes i Fabrikens Segl.

Efter at Fabriken nu var under Opførelse og Penge skaffet tilveie, indgav Major Blechingberg den 2. Nov. 1772 en Ansøgning til Kongen om Confirmation af Overenskomsten mellem Interessenterne samt om at der tilstodes Fabriken forskellige Begunstigelser. I Ansøgningen anfører han, at enhver af Interessenterne allerede har indbetalt de 200 Rdlr. pr. Aktie og yderligere tilskudt 75 Rdlr. Fornødent Jern og Tin er tilstede, og inden Aarets Udgang haaber han at faa Fabriken i Gang.

Til Støtte for Fabrikationen ansøgte han om:

- 1) at det maa tillades Fabriken at forfærdige hvide fortinnede Blik-Plader og Blik-Tøj samt Jern-Ambolter og store Hamre,
- 2) at Raamaterialer maa indføres fra fremmede Steder toldfrit, fsv. de ikke kan faas i Kongens Riger og Lande,
- 3) at de færdige Varer frit og uhindret maa indføres overalt i Kongens Riger og Lande og udføres uden Told, Licens og al anden Paalæg,

- 4) at der til ind- og udgaaende Told Expeditioner ved Told-Stederne i Hertugdømmerne uden Hensyn til Kvantiteten af de udførte Varer maa bruges stemplet Papir til 1 Lybsk Skilling.
- 5) at Fabriken selv maa brænde de fornødne Kul uden at betale 24 Skilling danske for Kul Milen af det Træ, der købes og brændes til Fabrikens Brug,
- 6) at ingen anden lignende Fabrik indenfor 10 Aar faar Privilegium, hvis de forarbejdede Varer viser sig at være baade gode og billige,
- 7) at alle ved Fabriken fast beskæftigede maa være fri for Enroullering til Land- eller Søjteneste og for alle personlige Afgifter, ligesom Colonisterne (d. v. s. de til Opdyrking af Hederne indkaldte tyske Colonister), og
- 8) at ingen maa antage eller befordre ud af Landet nogen ved Fabriken ansat, hvis de ikke er forsynet med lovligt Afskedspas fra Værkets dirigerende Forstander.

Major Blechingberg slutter med at udtale, at »da dette Værks Anlæg og Fremgang efter ald Forhaabning vil blive Fædrene-Landet til Nytte og Fordeel i Fremtiden, allerhelst det er en Artikel, som bruges i enhver Huusholdning, og hvorfor hidindtil anseelige Penge af Landet er udgaaed, siiden her i Riigerne ey er saadan Fabrique«, saa haaber han, at det ønskede Privilegium maa blive ham tilstaaet.

Der synes efter dette virkelig at have været Grundlag for Oprettelse af den her omtalte Fabrik, men desværre skulde det jo snart vise sig, at den fornødne Dygtighed og Kapital ikke var tilstede.

Ansøgningen var indsendt til Finans Collegiet, men oversendtes af dette — efter at Arveprins Frederik havde paa-skrevet »Vedlagde Memorial skal vel til Commerce-Deputationen. Jeg venter dog, at den saasomt som muligt forestilles« — til Commerce-Collegiet, i hvis tyske Forestillings Protokol den findes indført oversat til tysk!

I Anledning af Andragendet sendtes dette af Commerce Deputationen til Erklæring til Amtmand von Klingenberg i Haderslev. Til ham indsendte Husfoged Eni. Lassen den 7. Dec. 1772 en Promemoria, hvori nævnes, at der synes at arbejdes med fuld Kraft paa Fabriken, og hvad der er opført, stemmer med det i »Privilegiets Puncter« anførte. Hvis der ellers ikke skulde indtræffe noget, vil Værket være færdigt om faa Maaneder, »überhaupt erachte ich das Werck so weit ausgeführet, dass es seinem End Zweck nahe ist«.

Under 9. Dec. s. A. sendte Amtmanden Erklæringen til Commerce Deputationen, idet han erklærede, at den stemmede med de virkelige Forhold, da han selv havde været derude og anbefalede Fabriken paa det bedste.

Commerce Deputationen corresponderede imidlertid med de andre Myndigheder om de ansøgte Begunstigelser, og d. 28. Nov. 1772 erklærede Admiralitets og Commissariats Collegiet at det vilde beordre Sø Enroullerings Chefen i det slesvigske District til at fritage de i Værkets Tjeneste staaende Enroullerede for Udskrivning, saa længe Hans Majestæts Tjeneste ikke uomgængelig behøvede deres Tjeneste.

Ang. Toldfriheden erklærede tyske Cammer under 12. Dec. s. A. at man ikke havde noget herimod, men mente at Eneretten i 10 Aar burde indskrænkes til at gælde »auf eine Breite von 6 Meilen innerhalb der Gräntzen des Herzogthums Schleswig« og Danske Cammer indvilligede under 26. Dec. s. A. i, at der tilstodes Blikfabrikens Varer Told-Consumption og Accise Frihed i Danmark, naar Varerne forsynedes med »et saadant Stempel, der gjør samme kiendelig mod fremmede«.

Ogsaa med Norske Cammer skulde der corresponderes, og det varede noget inden de fornødne Erklæringer kunde faas fra Norge. Interessenterne længtes naturligvis efter en Afgørelse og d. 1. Febr. 1773 indsendte Cancelliraad Blechingberg en Tegning af Blikfabriken, meddelte, at den var i fuld Drift og bad om at faa det ansøgte Privilegium og Confirmation paa Concessionen.

Men først den 23. Sept. 1773 fremkom General Lands Oeconomie og Commerce Collegiet med en Indstilling til Kongen paa Grundlæg af de under Sagen indhentede Erklæringer og d. 4. Oct. s. A. resolverede Kongen, at der meddeltes Major Blechingberg og Medinteressenter det ønskede Privilegium — med nærmere Bestemmelser — paa 10 Aar, kun gældende for Hertugdømmet Slesvig og med udtrykkelig Tilkendegivelse af, at Varerne stedse skulde mærkes med et bestemt Stempel. Endvidere confirmeredes den mellem Interessenterne truffne Overenskomst.

I Resolutionsprotokollen er tilført »Das Privilegium und die Confirmation sind d. 19ten Octbr. an dem Cantzeley Rath Blechingberg ausgeliefert«. Det har sikkert været med Glæde over at være kommen saa langt, at Cancelliraad Blechingberg har modtaget Papirerne.

Det var dog kun trange Tider, Fabriken skulde gaa imøde, Allerede d. 11. Juli 1774 indgav Interessenterne en Ansøgning om en Gave paa 5000 Rdlr., en Export Præmie paa 12 pCt. og Forbud mod Indførsel af fremmed Blik. Commerce Collegiet udbad sig derefter af General Told Kammeret en Erklæring om de gennemsnitlige Told Gebyrer igennem 5 Aar samt Oplysning om, hvormeget der aarlig indførtes af udenlandsk Blik til de kongelige Byer, og af Interessenterne nærmere Oplysninger om, hvor stort Kvantum der aarlig kunde laves af fortinne Blikplader, og om der ogsaa kunde fremstilles Jernblikplader og til hvilke Priser de forskellige Slags Plader, der fremstilledes, blev solgt, samt paa hvilke Steder Fabriken kunde tænke sig at etablere Oplag med Salg for Øie. Endelig skulde der fra Københavns Magistrat indhentes en Udtalelse om den stedlige Pris paa udenlandske Blikplader til Sammenligning med de haderslevske Priser.

Der maatte naturligvis hengaa nogen Tid, inden de af Commerce Collegiet ønskede Oplysninger fremkom, men det kneb haardt for Interessenterne at vente, og under 12. Aug. s. A. fornyede de deres Ansøgning og henviste til deres store For-

legenhed, da de ganske manglede kontante Midler. Ogsaa til Arveprins Frederik indgav de en Ansøgning, som han under 26. Aug. sendte til Collegiet.

Den 15. Sept. 1774 fremsendte General Told Kammeret de ønskede Extrakter over samtligt i de sidste 5 Aar fra Udlandet indførte Blik til Danmark, Norge og Hertugdømmerne og spurgte, om der paa Fabriken ved Haderslev blev forfærdiget Jernblik — dette brugtes bl. a. af Kronborg Geværfabrik — og i hvor stor Udstrækning man kunde forbyde Indførsel heraf fra Udlandet.

Paa samme Tid anmodede Commerce Collegiet Haderslev Amt om at indberette, hvilke Virksomheder der fandtes i Amtet, og i Gram Herred indberetter¹⁴⁾ Ganderup i Haderslev under 20. Aug. 1774, at der findes en Blik Fabrik anlagt i 1772 af Major von Blechingberg og nogle Interessenter; foruden Faktorerne underholdes derved 16 Mestersvende og unge Svende og ved Fortinningen kan Kvinder og Børn hjælpe til. Naar Værket er i fuld Gang, kan der leveres 5 til 600 Fade Blik. Varerne er for største Delen solgt til København, noget til Norge, og man har forsøgt at afsætte mindre Partier i Østersølandene.

Som Svar paa Collegiets Skrivelse svarede Interessentskabet, at der aarlig idetmindste kunde laves 400 Fade eller 800 Kasser fortinnede Blik Plader. Store sorte Jern Plader havde man hidtil ikke lavet, derimod smaa, hvoraf der indsendtes en Prøve. Prisen paa Blikket var fra 17 Rdlr. 4 Sk. til 10 Rdlr. pr. Kasse af 125 store eller 225 smaa Plader paa 300 Senkler Blik. Oplag af Varer kunde bedst anlægges i København, Odense, Aalborg, Aarhus, Bergen, Christiania, Flensborg og Aabenraa. Lageret paa Stedet bestod af 434 Kasser, foruden hvad der var sendt til Norge og udenlands.

Under 7. Okt. 1774 resolverede Collegiet, at der for Kongen skulde nedlægges Forestilling om, at der bevilgedes Fabriken

¹⁴⁾ Haderslev Amts Arkiv.

en Export Præmie paa $7\frac{1}{2}$ pCt. paa alle Blikplader, der bevisligt udførtes til Udlandet og som var forfærdiget af norsk Jern, hvorfor Toldsedler fra de norske Toldsteder skulde vedlægges tilligemed Direktørens edelige Erklæring. Endvidere skulde General Told Kammeret tilskrives om, at Indførslen af udenlandske Blikplader skulde forbydes under Hensyn til det Kvantum, der efter det oplyste kunde produceres paa Fabriken Gothaab og dets Varers Kvalitet — af Københavns Magistrat var indsendt Erklæringer fra Isenkræmmerne og Blikkenslagerne om, at det af Fabriken forfærdigede Blik saavel med Hensyn til Priser og Godhed overgik udenlandske Varer — dog med Undtagelse af store sorte Plader, indtil ogsaa de kunde laves paa Fabriken. Noget Tilskud fra den kongelige Kasse kunde derimod ikke anbefales, da den i Fabriken anbragte Kapital ikke kunde siges at være tabt, da en Virksomhed som denne med Driv-Hammer og Valse-Værk, i Modsætning til et Manufaktur, hvis Maskiner kun kan anvendes til ganske bestemt Brug, ogsaa kan anvendes til andre Ting og Bygninger og Værket vil altid, naar det vedligeholdes, beholde sin Værdi.

Indstillingen skete under 31. Okt., og d. 7. Nov. resolverede Kongen, at der i 6 paa hinanden følgende Aar af Commerce Fonden skulde bevilliges Fabriken en Export Præmie paa 5 pCt. paa alle Blikplader, der udførtes til Udlandet, lavet af norsk Jern, medens der intet omtales om Indførselsforbud af Blik Plader — hvad der dog maa være udstedt, jvf. nedenfor — og der gaves Afslag paa Ansøgningen om Tilskud.

Selv om den tilstaaede Export Præmie altid var noget, var det, som Fabriken i højeste Grad trængte til, likvide Midler, og det fik den jo ikke. Det varede derfor heller ikke længe, inden der paany skete Henvendelse til Kongen, idet de daværende Direktører for Fabriken, Justitsraad Daniel Blechingberg, Cancelliraad, Skiftecommissarius Otto Christian Haaber, Grosserer Chr. Scharup Blach og Overvisitør Joh. Georg Schmidt d. 31.

Marts 1775 indsendte et Andragende,¹⁵⁾ der begyndte saaledes: »Blik-Fabriken Gothaab ved Hadersleben, dend eeneste i sit Slags udi Deres Kongel. Maysts Riiger og Lande hælder disværre til sin Undergang!« I Andragendet oplystes, at der af Interessenterne ialt var indskudt 15,000 Rdlr., hvorhos man for at kunne købe de forskellige Materialer, der var nødvendige, mod Rente havde laant yderligere 9000 Rd'r., og da Forraadet af raa og forarbejdede Varer beløb sig til omtrent 9000 Rdlr., var Interessenternes reelle Sammenskud af 15,000 Rdlr. ganske medgaaet til Værkets Anlæg og Indretninger. Interessenterne fattedes Kræfter til at fortsætte Fabriken, og de androg derfor »om det ikke allernaadigst maatte behage Deres kongel. Mayst at redde bemeldte Blik Fabrique Gothaab ved Hadersleben, og de mange derved arbejdende Folk fra total Undergang, ved at antage samme af Interessenterne, for hvad den har kosted, og lade den fremdeles drive for Deres kongel. Maysts allerhøieste Regning, hvorved Interessenternes hidtil hafte og end havende Ojemærk ved dends Anlæg alleene kan opnaaes.«

I sin Indstilling til Kongen d. 8. Mai 1775 udtalte Collegiet, at den i Andragendet anførte Klage over daarlig Afsætning ikke er velbegrunder, idet der ikke af Direktionen er sørget for Oplag i alle Byer, ligesom man ikke har oppebiet Resultatet af et Forsøg paa at sende Varer til Riga, hvorved den lovede Export Præmie vilde faas, og skulde Interessenterne ikke kunde faa Varerne solgt, saa maa det blive dem og ikke Kongens Kasse, der maa bære Tabet ved denne feilslagne Speculation i Lighed med enhver anden Købmand og Entrepreneur. Collegiet kunde derfor ikke anbefale Andragendet.

Var Tonen skarp i Collegiets Forestilling, blev den ikke mildere i den kgl. Resolution af 13. Juli 1775¹⁶⁾, hvori udtaltes, at da der var tilstaaet Interessenterne alle billige Fordele og Begunstigelser ved Forbud mod fremmede Blik Varer og Ex-

¹⁵⁾ Commerce Collegiets tyske Forestillinger 1775 Nr. 97.

¹⁶⁾ Deutsche Vorstellungen und Königliche Resolution 1773—75.

port Præmie m. m., var det efter Kongens Mening Interessenternes Skyldighed mod ham og en Billighed mod Publikum, som ved det udgivne Forbud maatte se sin Frihed til at købe, hvad det ønskede, indskrænket, at holde Fabriken i Gang. Hvis Interessenterne selv vilde beholde og drive Fabriken videre, burde de saavel sørge for en bedre indre Administration som bedre Afsætnings Muligheder, hvilket de snarest skulde documentere for Commerce Collegiet. Skulde de imidlertid ikke ville beslutte sig hertil, skulde Fabriken ved offentligt Udbud sælges til den Højstbydende, som var istand til at drive en saadan Virksomhed videre for at ikke Fabrikens nuværende Tilstand skulde blive Offentligheden til Skade »und Unsere allergnädigsten Absichten bey der Ertheilung das Privilegii und der ferneren Begünstigungen verhindert werdet möchten«.

Det i den kgl. Resolution givne Paalæg om til Commerce Collegiet at indsende nærmere Oplysninger opfyldte Direktørerne i en Skrivelse, dateret København d. 4. Dec. 1775. De udtaler deri, at saafremt der ikke tilflyder Fabriken ny Kapital, maa den standse, Interessenterne kan og vil ikke tilskyde mere til denne Fabrik, der er den eneste i sin Slags i Landet og af Interessenterne af ren patriotisk Drift anlagt i den bedste Hensigt. For at tydeliggøre, hvortil Interessenternes Penge er medgaaet, har man d. 9. Sept. 1775 gennemgaaet hele Fabriken og ladet optage:

INVENTARIUM

over

Gotthaabs Blik-Fabriques Ejendoms-Grunde, Bygninger-Værktøj, Meubel-Sager samt Beholdningen af Materialier til Fabriquens Brug og Drift. Forfattet d. 9de Septb. 1775.

Anno 1775 den 9de September blev Gotthaabs Blik-Fabriques Ejendoms Grunde og Bygninger, med dets tilhørende Inventarium og Materialier samt raae og forarbejdede Jern og Blik Sorter med videre efterset udi Undertegnedes Overværelse; og befantes saaledes, som følger, nemlig:

Eiendoms Grunde.

Denne Blik Fabrique er i Aaret 1772 af S. T. Hr. Major Gerhard Nicolai v. Blekingberg bleven anlagt paa endeel af Tørning Forværks Grunde, Een liden Miil Vesten for Hadersleben, og bestaar af følgende:

1. Liden Hindemay.

Er en Eng eller et Stykke Græs Land, hvor paa daarlig kand aules 20 Læs Høe, meer eller mindre, ligesom Aarene falder; samme er i alt, efter den mellem S. T. Hr. Major von Blekingberg og Hr. Amtsforvalter Petersen i Hadersleb, under Dato 28de Octobr. 1771 oprettede og af Hands Mayst. under Dato Christiansborg Slot den 16de Januarii 1772 Allernaadigst confirmerede Contracts Formelding, af Landmaaler Arent Nielsen bestemt at være 13 Tønder 9 Roder og 1½ Fod Land efter Udmaalningen.

2. Spidsen af Østre Holtzung.

Er en liden Skov med nogle faa Træer og Buskvæxt, samme er bestemt at være 205 Roder.

3. Hjørnet af Theilholtz.

Er bestemt at være 180 Roder; dettes Ländierier er nu Værkets og dets Interessenteres fuldkomne Eyendomme. Igiennem liden Hindemay løber Strømmen, som falder eller kommer fra Tørning Mølle need til den store Hadersleb Dam igiennem Værkets Sluser, som i den nye Dæmning imellem Biergene er anlagt; og altsaa kand Værkets Fabricata, med egen dertil anskaffede Baad, blive transporteret til Hadersleb, naar Storm og Uveyr ey sligt maatte forhindre.

Af disse forommelte Ländierier og Grunde betaales aarlig paa Hadersleb Øster Deels Amtstue i Recognition 15 Rdhr. 16 lybsk Skilling.

Dæmningen.

Hvorned Vandet er opstemt imellem de 2de Bierge, nemlig Spidsen Øster Holtzung og Hjørnet af Theilholtz, er anlagt i Sønder og Nør, den er 50 a 60 Alen lang; den store Sluse med de 6 frie Skytter, staaer Norden for det afskaarne spidse Bierg af Øster Holtzung, hvorned der er opfyldt og fordæmnet lige over til Hjørnet af Theilholtz, som ogsaa er meget afskaaren, hvor Canalen ved Nordre Side til Værkets Drift i Hammerhuset er anlagt og indrettet med 2de frie Skytter til Vand-Renderne over Hiulene, som er 4 Stkr. og drives af Overfalds Vand.

Breeden af bemelte Dæmning er oven til ved den store Sluse 14 Alen imod Biergene paa begge Sider eller Enderne af Dæmningen, 17, 18 a 24 Alen, og neden i Grunden, er den 30 Alen bred. Høyden af bemelte Dæmning er paa det dybeste 8 a 9 Alen; og i Grunden bestaar den af nedrammede Ege Pæle, som med Ege Planker er beklædt, tættet med blaa Leer og opfyldt med god Leer Grund og Jord af de 2de afskaarne Bierge, hvilket Arbejde har kostet megen Møye

og anseelige Penge paa det at Dæmningen for Vandet kunde blive suffisant og paalidelig nu og i Fremtiden, og derpaa har den i Efterhøsten 1772 ved en stærk indfalden Torden Regn og Vandfald udstaaet sin stærkeste Prøve.

Under den store Sluse er nedrammet Eege Pæle, som paa Sønder, Vester og Nordre Sider er beklædt med 3 Tommers Ege Planker, paa den østre Side, der vender fra Dammen, er 3 Tom. Ege Planker nedrammet 6 Alen i Jordan, imellem Pælene indfuged 3 Tomer paa hver Siide, men neden i Bunden ere de fastnaglede med 6 a 7 Tom. Spigre saavel som paa de 3 Sider, og derefter bedækket med Leer Jord.

Træ Renden til den i Aaret 1774 opbygte Rok- Hammer, som er 24 Alen lang, langs ved Øster Høltzung, Sønden for Aaen, er sat med Eege Pæle og klædt med Ege Planker i Bunden, og Fyr Planker paa Siderne, er 3 Alen breed, have 2de smaa Skytter i den vester Ende, der driver 2de Hiul, som hver har sin Skytte for at lade Vandet gaee eller standse, ligesom det behøves.

Vejen til Fabriquen gaaer fra Hammelev Bye igiennem de saa kaldede Steen Agre og derfra igiennem Præste Toften, eller Sønder Skov Lykke, og videre igiennem liden Hindemays Stube ved den Øster Side af Theilholtz Høy lige til Fabriquen.

Nota, ommeldte Præste Toft besidder Hr. Major v. Blekenberg til Arve Pagt, svarer deraf aarlig 25 Rdlr., synes derfor billigt, at D'Hrr. Interessentere for den af 1½ Tønde Land aarlig til Vejen medgaende Jord, ham noget hvert Aar maatte bonificeres.

Værkets Bygninger:

1. Blik Hammer Huuset. 53 Alen lang, 18 Alen breed. Er af stærk Bindings Værk, uden om beklæd med Fyr Bræder paa alle 4re Sider, tækket med røde Teglsteen.

Paa Nørre Side staar denne Bygning paa en Fundament af kløvede og tilhugne store Kampe Steen, som i Cement er muuret og oventil med Muur Steen jævnet. Muuren er 3 Alen hoy; paa Sønder Side og begge Ender hviler Bygningen paa ordinære Kampe Sten. Uden for dette Huuses Nørre Side løber Vandet over de 4 store Vandhiul i en Rende som er 62 Alen lang og 4 Alen breed; samme Rende hviler paa den eene Side paa Hammer Huusets Fundament Muur paa 23 Ege Stænder, som staaer i Ege Lejdere, og paa den anden Side hviler den paa 23 Ege Pæle, som over 4 Alen i Grunden af Graven eller Afløbs Canalen ere nedrammede; paa disse Pæle og Stænder ligger Ege Bielker, som er 6 a 7 Tom'er i Quadrat, hver Bielke har 2de Docker og et skraae Baand, Dockerne som ere 2 Alen høye og staar i Veyret, holdes tilsammen igien med smaa Bielker af 6 a 7 Tom'ers Tykkelse i Quadrat. Den lange Hammer Vand Rende er i Bunden beklæd med 2 Tom'er Ege Planker og begge Sider, saavel som den Øster Ende af samme er beklæd med gode Fyr bord.

der næst er til hver Vandhiul en Skytte eller Skaade med sin Stang og Tilbehør, beslagen med Jern, som inden i Hammer Huuset kan trækkes op og lades ned, ligesom mand behøver at lade Vandet styrte hurtig eller langsom paa bemelte Vandhiul til Værkets Drift og Nødvendigheden det tilsiger. —

Herefter følger en Fortegnelse over Inventaret.

Rok Hammer Huuset er 13 Alen lang og 12 Alen bred, opsat af Bindingsværk ... (Inventar).

Fabricanternes Boelig eller Thin Huuset.

Dette Huus er opbygget paa den Vester Ende af Liden Hindemay, som dertil er bleven opfyldt og forhøyet, samt med nedrammede Pæle i Grunden til Fundament, og kløvede Kampsteen forsynet. Bygningen er af Grund Muur, — — er 30 Alen lang, 17 Alen bred, 2 Etager høj, opmuret med Flensborger Klinker eller Muursteen, samt tækket med røde Teglstien. — Den nederste Etage er $4\frac{1}{2}$ Alen høj.

Klip Stuen — — —
 Schuure Stuen — — —
 Beitze Stuen — — —
 Forthin Værkstedet — — —
 Pak Stuen — — —
 Thin Mesterens Stue — — —
 Blik Mesterens Stue — — —

Det Lille Vaan Huus ved Rokhammeren, 15 Alen lang, 10 Alen bred, er opbygget af Bindingsværk, paa Synder Side af Aaen — — een Etage høj, $3\frac{1}{2}$ Alen under Bielkerne, tækket med røde Teglstien; paa den Norder Side hviler dette Huus paa nedrammede Ege Pæle. — —

Træ Kull-Magasinet. Er en Bygning af Grund Muur, $1\frac{1}{2}$ stien tyk, af røde Muursteen opsat, 33 Alen lang, 13 Alen bred, $4\frac{3}{4}$ Alen høj til Bielkerne, staaer paa Theilholtz, Norden for Blik Hammer Huuset, Fundamentet er sat med store Kampsteen.

Torve Kull-Huuset. Dette Huus er 21 Alen lang og 12 Alen bred, opbygget af Ege Stolper og Leedere, — $3\frac{1}{2}$ Alen høj til Taget, tækket med røde Teglstien.

A dskillig Inventarium: Blokvogn, Baad m. m. m.

Beholdningen af Materialier, raee og forarbejdet. Raajern (Stangjern), Tin, indpakket og uindpakket Blik, Træ Kul 5024 Tdr., Torve Kul 1464 Tdr. — Træ som er huggen i Favne, staaer i en Skov kaldet Boysnap, $2\frac{1}{2}$ Miil herfra — 68 Favne, paa Roden staaer

sammesteds omtrant — 100 Favne, hvilket alt er betalt og skal brændes i Kull; er meest Bøge Træe og lidt Eg iblant.

Dette saaledes at være Passeret, vedgaaer
Gotthaub Blik Fabrique.

den 9de September Ao. 1775.

G. N. Blekenberg. Hans Lassen. Johan Gottfried Tröger,
Zinnmester.
Christoff Vogtmann,
Blikmester.

Foranstaaende udi min Overværelse Passeret.

N. Kiersgaard.

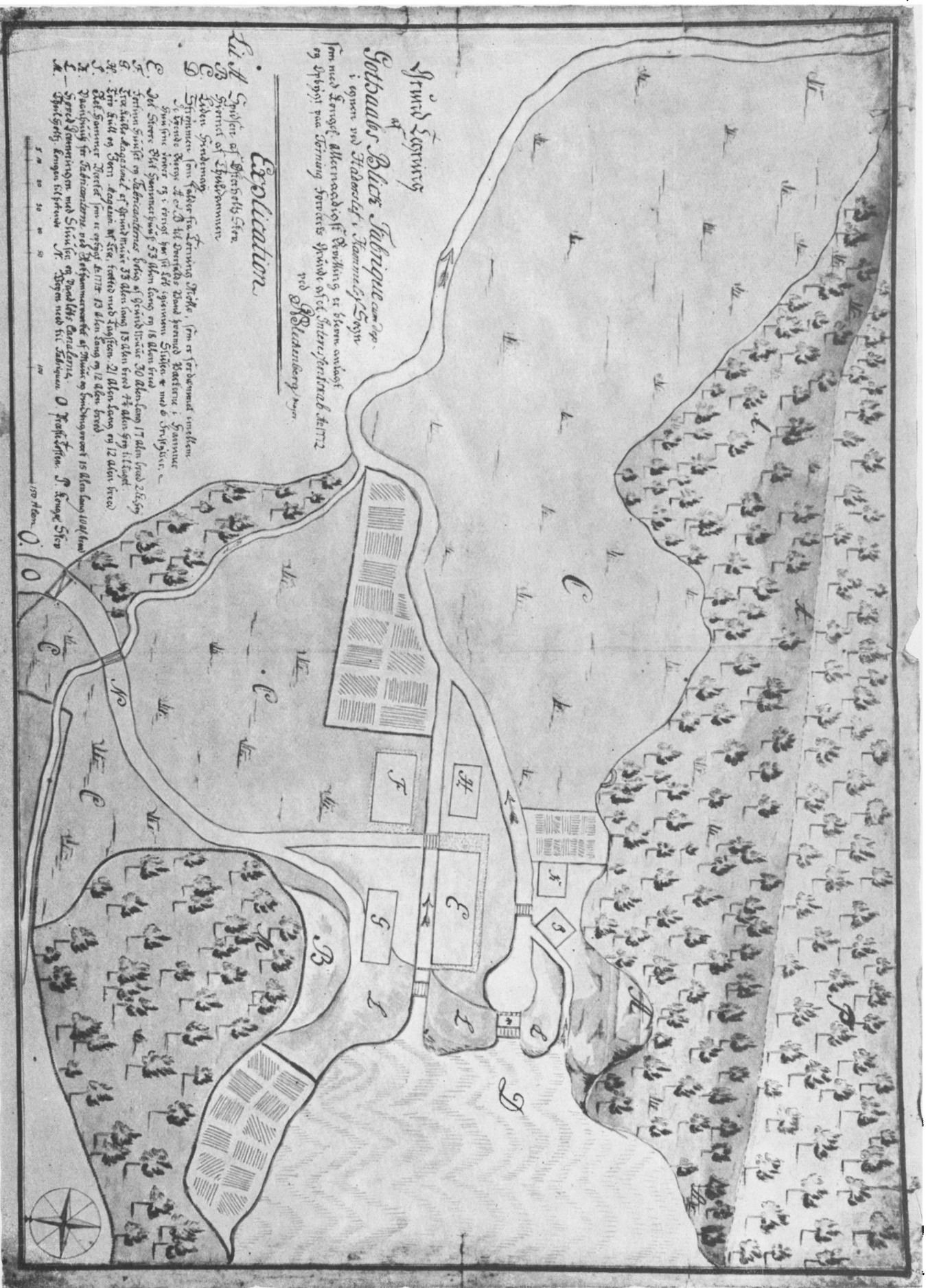
Det ses heraf, at det ikke er en helt lille Fabriksvirksomhed, der er anlagt paa et Sted, hvor der tidligere ikke har været noget Anlæg før.

At lade Fabriken sælge ved offentlig Auction som nævnt i den kgl. Resolution, mener Direktørerne ikke er det »tuenligste Middel til Interessenternes anvendte Capitals conservation« da der maaske her i Landet kun findes een eneste, der kunde tænke sig at købe Fabriken, og da han ikke behøvede at frygte, at nogen anden bød ham op, vilde en Auction blive til større Skade end Gode for Interessenterne.

Det eneste og sidste Middel, der kan tjene til Redning af Fabriken er — foruden Export Præmien, der ønskes udstrakt til at angaa alle paa Fabriken forfærdigede Varer — at der af Commerce Fonden mod Ob'igation laanes helst snarest muligt, — 10,000 Rigsdaler rentefri i 10 Aar og derefter afdrages med 1000 Rdlr. om Aaret mod at hele Værket stilledes i Pant. Interessenterne vilde derefter med al Nidkærlighed besørge dets Fortsættelse og drage al mulig Omsorg for den bedste Økonomi samt Varernes Afsætning.

Men skulde denne Naade, der er vederfaredes andre danske Fabriker, ikke blive billiget, da maa Interessenterne opgive alt Haab, ophæve Fabriken, og lade »Fabricanterne« — som næsten taber Modet — reise tilbage til Sachsen.

Hvad angaar de Fejl, der skulde være ved Værkets indre Bestyrelse, saa vil man hjærtelig gerne redressere dem, men

Strind Lögning

Hottuaur Bættis Fabriqua cum Pp.
 i conu. vob. Staduolof. Thannuolof. Sogni

Im med Strind, Altræadholff, Densking, et hvern onnaost
 og Spæppl. paa Læring, Strættis Spvæde of el. Sinter, fertraub, hertta
 vob. **Skiduberg** bygn.

Exploratio

- A.** Spidlet af Spidsteds Steen
- B.** Steen af Spidstønnen
- C.** Ilden Spidstønnen
- D.** Strømmen (im Faldet fra Feruings Stride, im et fer dæmmed imtlem i gamle Dage 20 Al. H. Denskedes Dæd hermed Hædrene i Svaruue Sium sine vnder 23 i erogt her til det givnuen. Stude. * med 6 Stridstuden
- E.** Det Steen Pild Spidstønnen hæs 53 Alen lang, en 18 Alen bred
- F.** Feruun Spidlet en Fæderadernes hæs af spidstuden 30 Alen lang 17 Alen bred 2 H. Sg
- G.** Str. hæs dægnuol of spidstuden 53 Alen lang 15 Alen bred 7 1/2 Alen høg til Top.
- H.** Str. hæs Stul og Str. hæs Sten. Hædte med dægnu. 21 Alen lang en 12 Alen bred
- I.** Det Spidstønnen Hædte (im et erogt 1. 172) 13 Alen lang en 12 Alen bred
- K.** Quædning af Stridstønnen med 24 Spidstønnen af spidstuden og Feruingsuuen 10 Alen lang 14 Alen bred
- L.** Stridstønnen med Spidlet en Quædning af spidstuden. O. Fæderadernes. P. Sæuge Steen
- M.** Spidsteds Kængen til spidstuden. H. Hægen med til dægnu. O. Fæderadernes. P. Sæuge Steen

5 10 15 20 25 30

170 Alen

da de er Interessenterne ubekendte, vil man være taknemmelig for nærmere at faa præciseret, hvad der tænkes paa, ligesom man gerne saa anvist, hvorledes Afsætningen kunde fremmes uden at nedsætte Priserne, der alt ligger under udenlandske Varers af samme Godhed. Man har Oplag af Varer i de fornemste Stæder i Danmark, Holsten og Norge og har sendt endel Varer til Riga, Königsberg og andre Østersø Byer, men naar Regeringen ikke i samme Udstrækning understøtter denne Fabrik, som lignende Fabriker understøttes i Udlandet, kan den danske Fabrik umulig holde Pris med hine paa fremmede Markeder.

»Kort sagt« som Skrivelsen ender med, Interessenterne vil gøre hvad de kan i deres patriotiske Bestræbelser, men de maa understøttes heri af Regeringen.

Allerede den 9. Dec. resolverede Collegiet, at det skulde overdrages Advokat J. Thor Straten i Flensborg at bese Fabriken og indsende Forslag om, hvorledes Interessenterne bedst kunde udløses af Fabriken og den derefter paa bedste Maade videreført.

Den 13. Dec. indsendte Direktionen for Fabriken Attest fra Toldboden om, at der var udført Blik for 2652 Rdlr. og bad om Udbetaling af den bevilgede Export Præmie med 132 Rdlr. 3 Mark og 9 Sk. Ved Justitsraad Suhr var der i 1774 og 1775 exporteret ialt 169 Kasser til Danzig, Königsberg, St. Petersborg og Riga.

Det maa sikkert have knebet for Major Blechingberg, og vi finder¹⁷⁾, at Kongen under 14. Dec. 1775 foruden til andre har skænket »til Major Blechenberg for viist Tieneste, i hans Nød, 300 Rdlr.«

Den 23. Marts 1776 indsendte Advokat Thor Straten sin Beretning til Commerce Collegiet om Blik Fabriken. Den er meget oplysende og indgaaende, da han synes nøje at have gennemgaaet alt.

¹⁷⁾ Bil. Litr. E. til den kgl. Particulair Casses Regnskab 1775.

I § 8 beskriver han Fabrikens Beliggenhed og anfører bl. a. at man i Aarene 1774 og 75 har maattet betale Forpagteren af Tørning 12 Rdlr. for Skade forvoldt af det opdæmmede Vand. I § 2 nævnes, at man for den Vej, der fører til Fabriken og som gaar over Jord tilhørende Hammelev Præsteembede, aarlig maa betale 25 Rdlr., i Recognition til Rentekammeret er betalt aarlig 15 Rdlr. 16 Sk. Over Lille Hindemaj, der synes nødvendig for Fabriken, har Major Blechingberg Uduyttelses Retten. Under § 3 fremsendes en udmærket Tegning af hele Værket med dets Omgivelser.

I §erne 4—10 omtales meget indgaaende saavel Fabriksanlægene, hvis Velindrettethed i det store og hele har forundret ham, som den tekniske Fremgangsmaade ved Fremstillingen af Varerne. Arbejderstaben bestaar af 13 Familier, Mestre og Svende, der med deres Koner og Børn bor paa selve Fabriken og har et fælles Køkken. Yderligere er der 2 Familier, der ikke bor sammen med de øvrige, men i et lille Hus, der hører til Rockhammer Huset. Som Brændsel bruges alene Trækul, der brændes af Værket, samt Tørv. Som foran nævnt synes de maskinelle Anlæg og Fabrications Fremgangsmaaden at være paa Højde med de bedste Fabrikers.

Om Varernes Godhed udtaler han i § 10, at de efter hans Skøn er upaaklagelige og taaler Sammenligning med de bedste tyske Blikvarer. Mulig kunde de gøres lidt mindre sprøde end Varerne fra de tyske Fabriker i Meissen og Øvresachsen, hvor Jernet ikke er saa godt og smidigt som det, der anvendes her. Godt vilde det være, om Blikket kunde udvalses for at faa større Glathed, men dertil hører Maskiner, som til Dato kun er meget lidt kendte udenfor England.

Disse Ting vil dog sikkert med Tiden kunne ordnes, det, der nu ligger for, er, at finde Midler og Veje til at bevare denne af Major Blechingberg anlagte Fabrik, for hvilken patriotiske Iver han fortjener Højagtelse og Anerkendelse.

I § 11 foreslaar Thor Straten derfor:

- 1) at de producerede Varer maa staa i Forhold til, hvad der kan regnes med, der kan afsættes, og saaledes, at selv om Afsætningen til Tider kun er ringe, Fabriken alligevel stadig kan holdes i Gang. Heri bestaar den største Kunst for Direktørerne. Fabriken kan omlægges i den Retning, omendskønt Vanskelighederne ved en saadan Omlægning altid er sværere at overvinde ved en Virksomhed, der allerede er i Gang end et nyt Anlæg.
- 2) at Fabrikationen ogsaa bliver anlagt paa Varer, der er særlig salgbare som Søm, Leer og Hakkelseknive o. s. v.; der maa være Forbindelse mellem de forskellige Fabrikationsgrene, og Stedet er paa Grund af den rigelige Vandkraft og den tæt ved liggende Skov meget egnet til Fremstilling af alle Arter af grove og fine Jernvarer,
- 3) at et tilstrækkeligt Stykke af den tilgrænsende kgl. Skov blev henlagt under Fabriken. Efter Thor Stratens Mening var dette den bedste og nyttigste Understøttelse som Regeringen kunde yde, og
- 4) som det allervigtigste, at Værket lededes af een Mand, der kunde handle selvstændigt og ikke skulde staa til Ansvar for sine Handlinger overfor andre, flere eller færre. En Mand, som man kunde vente alt af. Ved Consolideringen af et Værk, der i Øjeblikket ikke er vel funderet, hviler alt paa dens Personlighed, der skal staa i Spidsen for det. Og — tilføjer Thor Straten — dette Punkt er mere vigtigt end et Interessentskab af nok saa betydelige Personer og selv om de vilde skyde 100,000 Rd!r. sammen. Findes ikke den rette Mand, saa hjælper visselig alle Understøttelser intet, men de er kastet ud af Vinduet.

Advokat Thor Straten sætter her sikkert Fingeren paa det ømme Punkt, det var Ledelsen det kneb med. Men hvor kunde man ogsaa vente andet? Det gik her som ved saa mange af Datidens industrielle Foretagender, at velmenende, men med de specielle Foretagender ganske ukyndige Menne-

sker, satte noget i Gang, som de ikke kunde magte. Det maatte gaa som det kom til at gaa, naar den paa Stedet værende Leder var tidligere Major i Husarerne og hans nærmeste Medarbejdere, der boede i København, var 2 Embedsmænd og 1 Grosserer. Blandt de øvrige Interessenter fandtes ikke en eneste, der kunde antages at have særligt Kendskab til Fabriksdrift.

Thor Straten slutter med at sige, at skal Interessenterne udløses, maa det være ved en procentvis Akkord med eller uden Overtagelse af Varelageret.

Det vilde lette den Trediemand, der skulde overtage Fabriken, om den tilgrænsende Skov blev overladt ham som Ækvivalent for, hvad han maatte udbetale Interessenterne.

Dog vil det sikkert være meget svært at finde en saadan Trediemand, da den Værdi, som Fabriken staar til, kun veier lidt op imod, hvad der maa anvendes til Udvidelser og Ny-anlæg af Fabriken og til at styrke Soliditeten af Dæmningen og Bygningerne. Der udkræves ikke alene en ikke ringe Formue til disse Ting, men ogsaa en vis Overvindelse, da Udbyttet, trods al mulig Forsigtighed, dog kan blive meget usikkert.

Senere meddeler Thor Straten, den 17. April 1776, at skulde han inklade sig paa at overtage Fabriken, vil den første Hovedbetingelse være, at Tørning Avlsgaard blev overdraget ham mod Betaling af de sædvanlige Forpagtningsafgifter. Dette oversendtes Rentekammeret til Betænkning, som den 4. Maj meddelte, at det herom havde sat sig i Forbindelse med vedkommende.

Det kunde jo trække ud inden der faldt en Afgørelse og som et lille Plaster finder vi¹⁸⁾ at der den 15. Maj 1776 af den kgl. Particuliere Kasse er udbetalt »de til Blek-fabriquens Understøttelse paa denne Tid, da dens videre Skiebne skal bestemmes, allernaadigst bevilgede 500 Rdlr.«

¹⁸⁾ Bil. Nr. 120 til Particulair Kammerets Regnskab 1776.

Tiden gik, og der skete ikke noget, hvorfor Cancelliraad Blechingberg paa samtlige Interessenters Vegne den 19. Aug. 1776 bad Commerce Collegiet om Resolution paa det indgivne Andragende om Forskud paa 10,000 Rdlr., og faa Dage efter, d. 22. Aug. forelaa Indstillingen til Kongen fra Collegiet.

Den er meget udførlig og nævner at Fabriken foruden de i Privilegiet af 11. Oktober 1773 tilstaaede Fordele og Begunstigelser som Forfærdigelse af Ambolte, der egentlig ikke hører til en Blik Fabriks Fabrikata, Tilladelse til selv at brænde Kul uden Afgift, Eneret paa 10 Aar for hele Hertugdømmet Slesvig og efterhaanden forskellige Understøttelser saavel til selve Fabriken som ogsaa til Stifteren heraf, Major Blechingberg. Det var Meningen, at de ham tillagte Ventepenge paa 300 Rdlr. under Hensyn til den allerede i 1771 paatænkte Fabrik, skulde gaa over til en bestandig Pension »ad dies vitae«, og af den Grund erholdt han ved kgl. Resolution af 7. Oktober 1773 for Halvdelen af denne Pension paa een Gang udbetalt en Sum paa 2000 Rdlr. og den anden Halvdel fri for alle ellers paa Pensioner hvilende ogsaa forsaavidt angik senere forordnede Afdrag.

Der omtales herefter de Fabriken senere tilstaaede Begunstigelser og den af Advokat Thor Straten i Anledning af den sidste Ansøgning udarbejdede Beretning. Angaaende den af Thor Straten stillede Fordring, hvis han skulde overtage hele Værket, at Tørning Ladegaard blev overdraget ham, har Commerce Collegiet udbedt sig en Erklæring af Rentekammeret. Dette har derefter sat sig i Forbindelse med saavel den Slesvig-Holstenske Land Commission som med Overjægermesteren og paa Grundlag af disses Udtalelser har det i Skrivelse af 23. Juli 1776 meddelt Commerce Collegiet, at det allerede for længere Tid siden er kommet saa vidt med Udmaalingen og Kortlæggelsen af Tørning Ladegaard, at Nedlæggelsen af den kunde ske til næstfølgende Majdag, at, udover de store Fordele ved at der skiftedes Bopæl for flere Familier ved Nedlæggelsen, den

kgl. Kasse vilde yderligere faa mindst 139 Rdlr. i Recognition mere end tidligere, at Skoven kun er ansat til 16386 Rdlr. og den forstmæssige Nytte af den i afvigte Aar kan ansættes til 447 Rdlr., men iøvrigt maa Bevarelsen af denne Skov anses for uundværlig for den kgl. Kasse, dels fordi forskellige Sogne derfra forsynes med det nødvendige Plov- og Hjul Træ til deres Bedrift, og dels fordi man deraf udvise kgl. Deputater, som man ellers ikke vilde kunde finde Udvej for. Derfor ser Rentekammeret ikke anden Udvej end, at skal Tørning Ladegaard nedlægges for at Fabriken kan udvides, maa de forskellige Parceller paa nærmere fastsatte Conditioner købes af Fabrikens Ejere.

Efter denne Rentekammerets Redegørelse ser Commerce Collegiet sig ikke beføjet til at anbefale, at Tørning Ladegaard overdrages til Thor Stratén.

Den 19. Sept. 1776 resolverede Chr. VII, at det ansøgte Laan paa 10,000 Rdlr. af Commercefondet ikke kunde bevilges, og at det iøvrigt maatte have sit Forblivende ved den kgl. Resolution af 13. Juli 1775.

Denne Resolution maatte jo være et knusende Slag for Interessenterne og Fabrikens Lukning kunde næppe undgaas herefter. I en »Underdanigst Pro-Memoria« af 10. Oktober 1776 udtaler Direktionen, at Interessenterne sikkert havde ventet, at da Sagen havde været 10 Maaneder under Ventilation i Collegiet, Udfaldet da var blevet bedre.

Efter Modtagelsen af Resolutionen har alle Interessenterne været sammenkaldt til Generalforsamling d. 9. Oktober, og da der herefter ikke kan ventes den nødvendige Hjælp, maa Fabriken ophæves, da ingen af Interessenterne »kand finde sig tiende ved at afstedkomme videre Indskud til dends Drift«. Man havde gerne set, at Advokat Thor Stratens Indberetning til Collegiet var bleven Direktionen communiceret, for at man ialfald havde kunnet benytte sig af mulige givne Direktiver til

»Fabriquens og Publici Nytte« — Collegiet resolverede herpaa, at Thor Stratens Forslag skulde tilstilles Direktionen.

Promemoriet slutter med, at da Fabrikens vanhædige Skæbne nu saavidt er decideret, at Interessenterne efter Omstændighederne nødsages til ved deene Maanedes Udgang at dimittere Arbejderne og dernæst bortsælge saavel Fabriken som dens Inventarier med videre, saa undlader de ikke at indberette dette, ifald Collegiet maatte kende nogen Liebhaber, som vil overtage og kan købe een saa almenyttig, men til sin Undergang hældende Fabrik, hvorom de udbeder sig Collegiets Betænkning.

Lukningen af Fabriken maa snart være sket, idet det af en Indberetning af 14. Jan. 1777 fra N. Landerup til Haderslev Amt om Handels og Industri Foretagender i Gram Herred indberettes: »Eine Blech Fabricke, der aber jetzo nicht im Gange ist«.

Det er herefter kun lidt vi hører om Blik Fabriken. Efter tidligere Udtalelser at dømme synes der ikke at have været noget at udsætte paa Fabrikens Fabrikata, men den 2. Febr. 1777 indkom der en Klage fra Commerce-Assessorinde Jürgens i Tønning over Blikket fra den »Blechingbergske eller Haderslevske Blikfabrik«. Pladerne er mindre, tyndere og dyrere i Køb end de tyske og engelske, selv naar Tolden regnes med. Det haderslevske Blik er ikke glat nok, men fuldt af Blærer, saa at Haandværkerne klager over, at de maa levere daarligere og tilmed dyrere Varer, hvorved de faar mindre Arbeide. Assessorinden søger derfor om Tilladelse til, uanset det kgl. Forbud mod Indførsel af udenlandske Varer, aarlig at maatte indføre 12 Fade tysk og $\frac{1}{2}$ Kasse engelsk fortimmet Blik mod Erlæggelse af den forordnede Told og Licens. Collegiet sendte Klagen til Direktionen og udbad sig dens Erklæring.

Den 21. Febr. 1777 bad Interessenterne om, at den Export Præmie paa 132 Rdlr. 3 Mark og 9 Sk. som de havde ansøgt om i December 1775, nu maatte blive dem udbetalt. De haaber, at

deres Ansøgning maa blive imødekommet, selv om de ikke med Ed kan attestere, at de i Aarene 1774 og 1775 til Udlandet udførte Plader udelukkende er smedet af norsk Jern. De tilstaar, at de har opkøbt et Parti gammelt Jern og ogsaa købt et lille Parti svensk Jern i Flensborg for at holde Fabriken i Gang, da det nødvendige Kvantum norsk Jern paa Grund af den strænge Vinter ikke kunde nedsendes til dem. Men de forsikrer, at Størstedelen af det Jern, der er forarbejdet paa Fabriken er norsk Jern, som er aftaget dels gennem Justitsraad Suhr og dels fra det Laurvigske Magasin.

Collegiet resolverede, at Interessenterne for denne Gang skulde være fri for at udstede den i den kgl. Resolution forlangte Attestation, men i Fremtiden skulde den nøie følges, og Beløbet blev afsendt 11. Juni.

Da Fabriken nu stod stille, maatte der opstaa Mangel paa Blikplader, da ingen udenlandske maatte indføres. Den 1. Nov. 1777 meddelte derfor Toldkammeret, at det havde givet Klokkestøber B. J. Beseler i Rendsborg Tilladelse til at indføre et vist Kvantum fortinnede Blikplader fra Udlandet, som han skulde levere til det kgl. Artilleri Corps, og som han ikke kunde faa fra Blik Fabriken Gothaab, hvor der efter en Erklæring fra Cancelliraad Blechingberg slet ingen fortinnede Blikplader fandtes paa Lager. Toldkammeret benytter Lejligheden til at spørge Commerce Collegiet om det tror, at Fabriken Gothaab nogensinde bliver i Stand til at levere de for Landet nødvendige Blikplader, og hvorledes man skal forholde sig i Tilfælde af Ansøgninger om Indførsel af udenlandsk Blik.

Commerce Collegiet tilskrev derefter Direktionen for »Gothaab« om det vilde være Fabriken muligt at levere det Blik, som Landet skulde bruge, ellers vilde Placaten af 15. Aug. 1775 blive ophævet. Direktionen synes ikke at have svaret herpaa, thi den 21. Marts 1778 anmoder Told Kammeret Commerce Collegiet om endnu engang at spørge om Fabriken kunde fremstille saa meget Blik, som udfordredes i Landet og paalægge Direktionen at svare inden en nærmere angiven Tid, hvis den

ikke vil risikere, at Forbudet imod Indførsel af udenlandske Blikplader bliver ophævet.

Collegiet resolverede, at der skulde svares Told Kammeret, at man ikke kunde bifalde, at Forbudet i sin Helhed blev ophævet, da man ikke kunde vide, om Fabriken, der nu var ved at blive solgt, kom igen i Gang eller ikke, og man maatte derfor henvise til sin forrige Skrivelse i hvilken man havde været af den Mening, at man vel for Tiden kunde tillade, at der indførtes Blik, men at man skulde meddele Told Kammeret om Fabriken kom i Gang igen eller ikke, og hvorledes man da vilde forholde sig. Resolutionen slutter saaledes: »Aus diesen Ursachen kann mann die Meinung der Zollkammer nicht beypflechten, auch der Fabrik keinen Termin bestimmen, welche bey die unsere Seite gefassten Meinung überflüssig und nicht thunlich sein würde«.

Hermed ender da Blikfabriken »Gothaab«s Saga, dens Skæbne svarede ikke til dens Navn, mange Penge og meget Arbejde var lagt i Virksomheden, men den havde ikke Livskraft nok. Den som Fabrikens sørgelige Skæbne har berørt mest, er sikkert dens Grundlægger Major Blechingberg, som vel her havde haabet at finde Anvendelse for sine Evner og skabe sig en Stilling paa sine gamle Dage. Han oplevede lige at se det hele styrte sammen, idet han afgik ved Døden paa det kgl. Frederiks Hospital Søndag d. 11. Mai 1777, han boede ellers hos Collecteur Harboe i Laxegade Nr. 332, hvor hans Efterladenskaber, af hvilke de dyreste var 1 Sølv Lommeuhr til 8 Rdlr. og 1 Tombaks Kaarde med Porte d'Epé og 1 gl. blaat Sifke Gehæng til 4 Rdlr., registreredes og tillige med 25 Rdlr. i kontante Penge overlodes Brodersønnen Cancelliraad Daniel Blechingberg som Hjælp til Begravelsen, der fandt Sted paa Garnisons Kirkegaard. Han efterlod sig ingen Børn, men kun den foran nævnte Hustru Ellen (Helena) født Landerup, der boede paa den Stervboet tilhørende Gaard i Hammelev.

Der skal nu kort berettes om Etablissementets videre Skæbne. Efter Major Blechingbergs Død søgte Interessenterne

at faa Værket so'gt, og af Købelystne var der en Blegemester Moore og Grosserer Black, der begge havde været Interessenter i »Gothaab«. De opmuntredes til Købet af Commerce-Collegiet og købte hele Anlægget for — 2000 Rdlr.

I en Indberetning til Collegiet oplyste Moore, at han sammen med Grosserer Black har været nede at bese Stedet, der synes at være det mest fordelagtige og bekvemmeste Sted til at indrette en Blegaanstalt og Lærredsvæveri, da Vandet er godt og rigelig Vandkraft til at drive de nødvendige Møller og Maskiner. Han anfører endvidere, at den gemene Mand paa forskellige Steder i Holsten og Jylland allerede har faaet Smag for Lærred, Spinderi og Væveri og kun behøver lidt Undervisning og endnu mindre Opmuntring for at bringe det til større Fuldkommenhed. Han er meget ivrig for Sagen og anfører, at der overensstemmende med en Plan, som han tidligere har indgivet sammen med Howden, udkræves en ikke saa ringe Sum, nemlig foruden Købesummen 2000 Rdlr., ialt 12600 Rdlr., der vilde medgaa til Anlæg af Blegeriets og de nødvendige Maskiner, og til Indkøb af forskellige Blegematerialier, ubleget Garn samt mat og ubleget Lærred.

Collegiet svarede, at Moore og Black ved Henvendelse til General Magasinets Direction foreløbig mod en Interims Kvittering kunde faa de til Købet anvendte 2000 Rdlr. udbetalt, og at de i Løbet af 4 Uger skulde fremskaffe en ordentlig Cessions Akt angaaende Overtagelsen af Fabriken.

I Indstillingen til Kongen anfører Collegiet bl. a., at der findes saa meget Vand i Strømmen, at fladbundede Fartøjer med en Last paa op til 13 Skp. Pd. Jern kan seile lige op til Haderslev Sø, hvorved Ind- og Udskibningen til Østersøen let kan ske. Af den tidligere Blikfabrik staar endnu tilbage et langt Møllehus med forskellige Hammere, et Arbeids- og et Kulhus, men alt er forfaldent og maa dels fra Grunden repareres eller bygges op fra nyt, ligesom ogsaa Slusen trænger til en Hovedreparation. Collegiet mener at kunne anbefale, at Staten køber den gamle Virksomhed, og at der anlægges en

Blegeanstalt der. Den kongelige Resolution gaar ud paa, at de 2000 Rdlr. godtgøres Moore og Black og Stedet derefter overlades til deres Disposition og Brug, medens de i Fremtiden selv skulde være forpligtet til at drive Blegeanstalten.

For at have Indseende med at Interessenterne i den nye Fabrik opfyldte deres Forpligtelser fik ved kgl. Resolution af 13. Juli 1780 Secretair i Commerce Collegiets tyske Kontor, Kammerraad Lawaetz Opsigt med dem mod at faa $\frac{1}{10}$ af Over-skudet.

Det varede naturligvis ikke længe inden der kom Klage fra »Gothaab«; ved sin Ankomst til Stedet havde Moore fundet betydelige Mangler ved det overtagne Inventar, navnlig var han vred paa en utro Taxator Lars Hansen, der ved sin Efterladenhed havde foraarsaget Skade, som han, der intet ejede, ikke kunde erstatte; der var ogsaa en Faktor, der havde fjernet forskellige Sager, der skulde have været anvendt til Blegeanstalten, og han henstillede til Collegiet, at disse Tab erstatte-tes ham af de til dette Anlæg bestemte Fonds.

Collegiet svarede imidlertid, at det ikke kunde inklade sig paa at erstatte de nævnte Skader.

Efter Blegeanstalten og Væveriet fulgte et Stampeværk, Oliemølle og Træsliberi.¹⁹⁾ I 1851 nedlagdes Oliemøllen og der indrettedes en Sodafabrik, Speilglassliberi og Glasstøberi, medens Træsliberiet fortsattes. Der ofredes store Summer paa Turbineanlæg, og 1862 gravedes Kanalen fra Tørning Mølle gennem Teglholt til Christiansdal, men 1868 gik Eieren, Weber, fallit. Derefter byggedes en Papirfabrik, der omkring 1886 op-hørte, men Træsliberiet fortsattes stadig. Omkring 1911 ned-brændte en stor Del af Bygningerne, og Ruinerne købtes af Privatselskab, der oprettede et Elektricitetsværk, og dette er da det sidste af de siden 1772 oprettede industrielle Virksomheder. Af de i Christiansdal endnu staaende Bygninger fra tid-ligere Anlæg stammer formentlig ingen fra det første Anlæg.

¹⁹⁾ Akter vedr. Fabriken og Oliemøllen Christiansdal 1809—64, Haderslev Amts Arkiv Nr. 226 (Landsarkivet).

Som ovenfor anført var Fabrikens Mærke et staaende Anker og derunder G. H. 4, som skulde indbrændes i Fadene, mon der skulde findes Fade eller mulig Ambolte forsynet med dette Mærke?

Blikfabriken Godthaabs
Mærke 1772.
